

Mälu, meenutamine ja muistend – mõtlemiskohad folkloori lausmaal ja pärimuse kõrgustikel

Folkloristide kümnes talvekonverents 26. ja 27. veebruaril Taevaskojas

2005. aasta detsembris algatas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond konverentside sarja, millest kujunes regulaarne igatalvine erialafoorum – sisukas ja ergastav sündmus osavõtjate ja kaasaelajate rituaalses aastaringis. 2015. aasta talvekonverentsi korraldamise au kuulus Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnale, kes Kultuuriteooria tippkeskuse ning Eesti Kultuurkapitali toel viisid Taevaskoja puhke- ja spordikeskuses läbi suurepärase teadusürituse.

Korraldustoimkond (Ergo-Hart Västrik, Kristel Kivari ja Tiina Sepp) oli seadnud konverentsi märksõnadeks mälu, meenutamise ja muistendi kui mõisted, mis puudutavad pärimusprotsessi eri tasandeid. Ühtlasi võimaldasid need folkloristide analüütilisse tööriistakastikesse kuuluvad kontseptsioonid tuua käsitluste ja seega ka diskussioonide keskmesse elavad rahvaluulenähtused ning nende ümber hargnevad piirialad. Tabavalt sõnastatud juhtmõte – elu loob lugusid, lood loovad elu, osutus inspireerivaks. Nii kõnelejad kui ka kuulajad elasid taas läbi kogemuse, mida ainult talvekonverentsi formaat pakub: teha sedamoodi folkloristitööd väljaspool tavalisi ametiruumi perioodil, mis jääb aasta alguse mõningase rahu ning sündmustest tiheda kevadkalendri vahele. Meenutamise aspekt aktualiseerus veel selles mõttes, et novembrikuus 2014 oleks saanud 70aastaseks Aino Laagus, erialateadlane, kes 1970. aastate lõpuks tõi muistendiuurimisse uusi lähenemisviise. Konverentsi avapäeva õhtuses vestlusringis meenutasid tema kunagised sõbrad ja kolleegid Ainot kui toredat ja tarka inimest ning asjade käimapanijat.

Taevaskojas kuulati seekord ära 16 ettekannet ja esitleti sarjas “Reetor” hiljaaegu publitseeritud väljaannet *Uurimusi tänapäevasest kujundkeelest*, mille koostas ja toimetas Anneli Baran. Kaks sõnavõttu, Mare Kõiva “Zoofolkloristika ja selle dimensioonid” ning Andres Kuperjanovi “Etnoastronoomia ja rahvastronoomia” olid mõeldud realiseeruma paneelina “Folkloori piirialad”. Kõneks tulid ainealad ja neid uurivad naabervaldkonnad, millele meie teadusala peaks samuti tähelepanu osutama.

Tiiu Jaago ettekanne “Mõisted “mälu” ja “piir” interdistsiplinaarse uurimisajajärgu folkloristikas” andis panuse folklooriteooria edendamisse. Jaago tõi esile, mida mälu-uuringutega tegelevad teadusharud interpreteerivad mälu mõiste alla kuuluvana. Ajalooteadus opereerib mineviku faktide teadmise, folkloor kanaliseerub pärimusliku ajaloo voolusängi, kus minevikust jutustamine seatakse seosesse olevikuga, eluloouurimine aga tegeleb minevikuesituse viiside ja intentsionaalsusega.

Mall Hiemäe pidas tervitatavaks memoraatsete narratiivide taasavastamise tendentsi. Ka tema enda lähenemine “Võrdlevalt vaimolenditest Virumaa rahvausus” oli selle vaateviisi tulemuslik näide. Hea ainekutundjana rõhutas ta nimetatud piirkonna paiklikke erijooni, kohalikus pärimuses tuttavate olendite sümboolse. Eriti ilmekalt väljendub see kuradi, metshaldja, vetevaimu, hoonetega seotud haldjate, kodukäija ja isegi koerakoonlase jt paigutamises muistenditesse, kus nad käituvad ühtemoodi. Nii

võib liikuva heinasaona ilmuda metshaldjas, kurat või surnuvaim. Sellel taustal pole üllatav ka olendite nimetuste näiline määramatus.

Reet Hiiemäe on viimastel aastatel jõuliselt edendanud usundiliste juttude uurimist. Seekord jälgis ta vanemate usundiliste narratiivide toel, kuidas ja mis asjaoludel saab jutuks mitteverbaalne suhtlemine – näiteks üleloomulike olenditega, surnud lähedastega, unenägede vahendusel sõnumite andjatega. Igal juhul on tegemist kogemusjutustusega, mis hõlmavad kogetud akti kirjeldust ning jutustaja tõlgendust nähtud (kuuldud, tunnetatud) olukorra kohta.

Esimesele ettekannete blokile järgnesid lasteuuringute ning rahvapedagoogika uurimistäited. Pihla Siim tutvustas Euroopa-sisest pererännet uurinud projekti raames tehtud küsitlust sõnavõtus “Soome kolinud eesti laste lugusid mobiilsusest”. Ta näitas, missugused arusaamad elust ja tööst teises riigis leiavad väljenduse Soome tööle läinud Eesti perede järeltulijate mõtteavaldustes. Lapsed jutustavad mõnevõrra üllatavatest, esmapilgul teisejärgulistest seikadest ja detailidest, nad lähtuvad olukorrast siin ja praegu, leiutavad omapoolseid seletusi kolimisele, kuid peegeldavad ka vanemate põhjendusi.

Piret Voolaid, kes on töötanud mitme klassikalise žanri piirinähtustega, valgustas seekord huvitavat, ehedat ja vahetut lapsesuu-ütluste valdkonda (“Folkloristlik pilgus lapsesuuhumorile: meenutamist väärt suulistest ütlustest kirjalikeks lugudeks”). Nii võrd, kui võrd tegu on osana lastekeelest, on põhjust materjali vaadata kui keelenalju. Samal ajal on need siiski tõlgendatavad kui humoorikad, spontaansed, argikõnelised tõsielulood, mille ajendiks on lapse kogemus, jutuvormi seatud juuresolijast täiskasvanu poolt. Nagu nii mõnedki näited demonstreerisid, peegeldavad lapsesuu-naljad üht-teist tagasi sellest täiskasvanute maailmast, kust aktualiseeruvad kujundid pärit on, toimides sel kombel sotsiokultuuriliste vihjetena.

Pille Kippar käsitles samuti lugusid, mis levivad piiratud pärimusrühmas (pereringis). Tema ettekanne “Vanaisa Jäneda-lood. Kogemuse kujundamine sotsiaalseks kompetentsiks” avas võimalusi, kuidas vanem (ja targem) jagab õpetust igas olukorras – näiteks läbides teatud kohti, ei jäta rääkimata koha ajaloost ja tähendusest; sattudes erinevatesse olukordadesse, ei jäta osutamata õigetele toimimisviisidele.

Õhtuettekanded olid pühendatud us(k)u(mise) kategooriale. Ülo Valgu teemaks oli “Üleloomulikkus kui žanriomane ontoloogiline liminaalsus: meenutusi ja muistendeid libaloomadest”. Valk loetles esmalt tõeretoorika võtteid, mis on kasutusel muistendite jutustamisel usutavuse saavutamiseks. Seejärel vaatles ta assami muistenditundja repertuaari, mille sisu äärmiselt huvitavad maagilised praktikad loomatransformatsioonidega. Aado Lintrop näitas ettekandes “Šamaanikursus kui pärimusliku protsessi mudel”, kuidas uusšamanismi praktiseerimine võib osutada kogukonda loovaks ettevõtmiseks. Kujuneb rühmateadlikkus ja asjassepühendatuse tunne, omapärimus, jutustamise konventsioon, kogemuste vahetamine. Ergo-Hart Västriik vaatles maausuliste ideede levitamist ja tegevuse kajastamist nüüdiskultuuris (“Maausk meedias: mõiste, teemade ja žanrite dünaamika”). Kõnelejat huvitasid eelkõige teemad ja märksõnad, millega seoses kerkis usurühm esile uudistevoos, samuti selles osas aset leidnud muutused. Västriiku meelest on maausul positiivne meediakuvand.

Merili Metsvahi oli püstitanud huvitava teema 18. sajandi lõpuveerandil ilmunud väärtusliku ülevaate lugemise põhjal: “Eesti talurahva seksuaalelu kirjeldused August Wilhelm Hupeli teoses *Topograafilised teated Eesti- ja Liivimaalt*”. Metsvahi peab Hupeli

*Folkloristid 2015. aasta talvekonverentsi ettekandeid jälgimas.
Ergo-Hart Västriku foto 2015.*

kirjeldust etnograafilise reaalsuse heaks kajastuseks, mis pakub vajalikke andmeid eesti perekonnaloo uurimiseks. Tema järel sõna saanud Liisi Laineste jälgib teatavasti huumori väljendusviise, sealhulgas visuaalsust. Ettekanne “Teise maailmasõja sündmuste meenutamine koomiksivormis” käsitles eluloo ja valitud ajaloosündmuste edastamist naljapiltide sarjana. Analüütilise raami moodustas idee konfliktse konteksti mõjust eluloojutustusele ning huumori roll selles. Liina Paaes rääkis eesti viipekeelest, laenviibetest ja uute mõistete moodustamisest ning kasutamisest (“Rahvaluule alased mõisted eesti viipekeeles”). Kõneks olid nii rahvaluule üldine oskuskeel kui eestikeelsed mõisted kurtide folklooriga seotud nähtuste tähistamiseks. Etnograafilis-ajaloolise kirjelduse ning viipekeeleloome juurest siirduti toidutemaatikasse. Ell Vahtramäe (“Eesti toit ja rahvustoit”) arutles meedias avaldatu põhjal, missuguseid sööke on määratletud kui rahvustoitu ja/või eesti toitu. Samuti huvitas kõnelejat, mida neis seostes on jutustatud ning kuidas see kõik sobitub mälu, identiteedi ja tarbijakultuuri märksõnadega, mil määral moodustub sotsiaalne tekst.

Anastasiya Astapova, Margaret Lyngdohi ja Alevtina Solovyova ettekanded lisasid konverentsile kultuuridevahelist mõõdet. Astapova vaagis Valgevenes tänapäeval levivaid kuulujutte jälgimistegevusest (“No Rules – No Trust: Democracy and Rumors about Surveillance”). Juttudele annab omalt poolt hoogu võimukandjate tegevuse läbi-paistatus ning kahtlused, et nüüdisaegsete kommunikatsioonivahendite kasutamine teeb totaalse jälgimise ka suhteliselt hõlpsaks. Linnamuistendite uurijad tegelevadki just sedasorti ainekutiga, mille puhul inimesed tegelikult ei tunneta kogetava olukorra

või kõneldavate juttude ühisosa folklooriga. Margaret Lyngdoh käsitles ettekandes “On Why the West is a Taboo Direction among the Khasis” õnnetuste koha ümber vormuvat folkloori, milles ilmnevad nii kristlikud, omausundilised kui sekulaarsed uskumused, eriti läänesuunaga seotud tabu khasi usundis. Alevtina Solovyova sõnavõtt “Gold Coins, Singing Monks and Restless Places: A Historical Memory of Mongolian Demonological Topics” põhines Mongoolias tehtud välitöödel (läbiviijaks Venemaa Riikliku Humanitaartähtsuse folkloori- ja semiootika keskus) ning keskendus demonoloogilistele uskumustele kohalikus ajaloolises pärimuses. Lähemalt tutvustas ta esiteks lugudetsükli hiina kaupmeeste vaimude omandis olevatest kuldmüntidest ning teiseks salapärasest tulukestest ja aegajalt kostvatest palvelauludest buda munkade kalmistul.

Muusikalist elamust pakkusid esimese tööpäeva õhtul lauljad-pillimängijad Mooste rahvamuusikakoolist Krista ja Raivo Sildoja eestvedamisel. Jalg hakkas iseenesest muusika taktis kõpsuma ning laulud innustasid kaasa laulma.

Pärast konverentsimuljete kristalliseerumist võib öelda, et tegu oli uudseid vaatenurki avava õnnestunud korraldatud teadusüritusega, mis rikastas osavõtjaid igas mõttes. Piret Voolaiu initsiatiivil ja infotehnoloogia praktikandi Raido Kuusi käe läbi on serverisse folklore.ee sisustatud talvekonverentside e-kodu (<http://www.folklore.ee/ri/talvekonverents/>), mis võimaldab üle vaadata ja meelde tuletada kõike kümnel üritusel toimunud.

Mare Kalda

Kogumistöö Eesti Rahvaluule Arhiivis 2014. aastal ja Eesti Vabariigi Presidendi rahvaluule kogumispreemia

Eesti Rahvaluule Arhiivis tehti 24. aprillil 2015 kokkuvõtteid möödunud rahvaluule kogumise aastast. Haridus- ja teadusminister Jürgen Ligi andis üle ka Eesti Vabariigi Presidendi preemiad 2014. aasta parimatele rahvaluulekogujatele. Selles lühikeses ülevaates tutvustan presidendi rahvaluule preemia saajate töid, seejärel annan ülevaate teiste vabatahtlike rahvaluulekogujate poolt tehtud tööst ning räägin põgusalt möödunud aastal läbiviidud kodupärimuse kogumisvõistlusest.

Rahvaluule arhiivi eelmise aasta kogumistööd iseloomustavad arvud ei ole sugugi väikesed. 2014. aastal laekus arhiivi kokku üle 6500 lehekülje kirjanekuid, 2000 fotot ja 351 audiovisuaalset säilikut.

Kogutu on vabatahtlike kaastööliste, üliõpilaste, kutseliste folkloristide ja naaber-teaduste esindajate ühise töö tulemus. Siinjuures on pidanud valikuid tegema kõik kogujad – mida kirjutada, kuidas oma ja teiste mõtteid kirja panna ning kuidas leida aega selle vormistamiseks jne. Ka arhiivitöötajatel tuleb teha mitmeid valikuid, nii majanduslikke kui ka sisulisi. Mida võtta vastu hoiule, mis asjad väärivad hoidmist aastate taha ja kas selleks kõigeeks jätkub vahendeid? On see otstarbekas, on see põhjendatud, et kasutame riigi ressursse just sel viisil?